

Az ellenreformáció a Szepességen.

I.

Alig volt megye, hol a reformáció oly gyorsan és oly általánosan elterjedett volna, mint a Szepességen. A reformációt elősegítő német nyelvű iratokat mohón olvasta és terjesztette a szepesi német lakosság. Kiválóbb lelkészei élénk összeköttetésben állottak a németországi reformáció oszlopembereivel, Lutherrel és Melanchtonnal. Henkel János lőcsei lelkész (1513—1522) p. o. theologiai művet írt, melyet a reformátorok nagyra becsültek; mint Mária királyné udvari prédikátora részt vett az 1531-iki augsburgi birodalmi gyűlés tanácskozásaiban, hol Melanchtonnal és más theologusokkal értekezett. A rotterdami Erasmussal is levelezésben állott. Serpilius Bálint, bélai lelkész szintén jelen volt az augsburgi gyűlésen, szónokolt és Melanchton házában lakott. Csak így lehet megérteni, hogy Preiszner Tamás már 1520-ban Leibicon a reformáció szellemében prédikált és hogy Horváth János, szepesi prépost már 1524-ben kemény rendeletet bocsátott ki a lutheránusok ellen.

Am az új eszmék hirdetői mit sem törődtek az ily rendeletekkel. Fischer Lőcsén, Iglón, Merényben hirdette Luther tanát; Leutscher György Késmárkon, Topporczon, Leibicon és Möllerbachon. Az új tan első hirdetői közt kiváló helyet foglalt el Klein Kelemen, a kit Luther küldött Magyarországra, hogy az új tant terjessze. 1542-ben Bogner Bertalan hivatott meg Lőcsére ev. lelkésznek. Az egyházak pedig a következő sorrendben szakadtak el a régi hittől: Szepesbéla 1545, Leibicz 1546, Igló, Poprád, Szepesolaszi 1548, Duránd, Felka, Mathéócz, Mihályfalva, Ruzskinócz az 1552-ik évben.

Egyes intézkedések is elősegítették a hitjavítást. Gener-sich Menyhért lőcsei lelkész 1552-ben a reformáció szellemében Kis Kátét írt a gyermekek számára. Utódja Bogner Bertalan 1555-ben új egyházrendet honosított meg, mely az újonnan választott lelkészre nézve mérvadó volt. A lelkészi testvértület 1569-ben a Megander Bálint iglói és Obsopeus

Czirjék szepesújvári lelkészekről szerkesztett hitvallást fogadta el, melyet 1582-ben az ágostai hitvallással cserélt fel. Így a 24 város és azok lelkészei, de a kisebb községek is tényleg a reformáció zászlaja alá sorakoztak, úgy hogy 1600 körül a szepeshelyi káptalani plébánián kívül a Szepesség összes lakói az evangéliumi hithez szegődtek.¹

Az evangéliumi hit ily megizmosodása és terjedése a Szepességen, száka volt a római egyház szemében. IV. Ulászló lengyel király és Lubomirszky Staniszló, a 13 elzálogosított város hatalmas helytartója, abban egyeztek meg, hogy kegyesrendű szerzetesekre bízzák az ellenreformáció keresztülvitelét. Ebből a czélből Lubomirszky Podolin városában 1642-ben klastromot alapított, melybe lengyel kegyesrendű szerzeteseket hívott meg. Ezek között volt Hannacius Ferencz is, ki a rendben Franciscus a S. Venceslao név alatt fordul elő és 1658-ban érkezett Podolinba. Született térítő volt, ki mint ügyes szónok, fáradhatatlansága, buzgalma, türelme és kitartása folytán több sikert mutatott fel a rekatholizálásban, mint a rend összes tagjai. Az ő folyamodványa folytán Mihály lengyel király 1671 június 24-én Varsóban kelt nyílt parancsot adott ki ily czimmel: „Privilegium pro libero exercitio Catholico in XIII. Oppidis Capineatus Specusiensis P. P. Piarum Scholarum.“

Ezen nyílt parancs meghagyta, hogy a „dissidensek“ a római katolikusokkal közösen használják a templomokat, hogy az alapítványokat a kath. egyháznak adják át és az ev. lelkészeket utasítsák ki; de azért a piaristák csak annyit érthettek el, hogy a kápolnákat, hol ilyenek voltak a városokban, használhatták, míg az evangélikusok egy ideig a templomok, iskolák és alapítványok teljes birtokában maradtak.

Ezzel az első lépést megtették a r. kath. istentisztelet meghonosítására. Gnezdán Lubomirszky Staniszló már ezelőtt 1615-ben visszafoglalta az evangélikusoktól a templomot és plébániát, még pedig erőszakkal, oly módon, hogy minden házat katonák szállottak meg, a kik mindaddig ott maradtak és sarczoltak, míg a lakosok vissza nem tértek a r. kath. hitre.²

Hannaciusnak első feltűnő és sikeres szereplése Szomol-

¹ Szepesbélai egyházközség jegyzőkönyve: „Casparus Mattheschovszky Capitaneus XIII. oppidorum ab anno 1588, vide Matriculam XXIV. Regalium pag. 660. és 597.: Unter diesem Herren waren alle Pfarrer in XIII Städten, so wie in der ganzen Zips mit allen Gemeinen der Augsburgischen Confession zugethan. Alle Kirchen u. Schulen mit allen Einkünften waren in den Händen der Evangelischen.“

² A város nagy része inkább kivándorolt mint sem megtérjen a kath. hitre. A sok családnév a Szepességen „Kniezner“ (Gnezda = Knie-ser) ebben az időben vette eredetét.

nok gazdag bányavárosában volt, hova Podolinból 1669. év nov. havában néhány napnyi pihenőre ment. Szomolnok már régóta az evangélikus hitet követte, a paplak, a régi templom, az iskola, az összes jövedelem az evangélikusok birtokában volt. A gazdag bányákat Joanelli Szilvester, egy olasz származású férfiú, az ú. n. bányakirály bérelte a kincstártól, és ropant kincseket gyűjtött. Maga és több mint 500 munkása és hivatalnokai katolikus, sőt igen buzgó katolikus volt. Lelki üdvére és családjának épülésére, valamint r. kath. lengyelei számára 1666-ban a Szentlélek tiszteletére kápolnát építtetett.

Hannaciust a Joanelli család természetesen nagyon szívesen fogadta és az istentiszteletek tartására a kápolnát engedte át. Joanelli Hannaciusra és kath. munkásaira támaszkodva, ellenséges indulattal volt a protestánsok és szabad vallásgyakorlatuk iránt is. Volt hát oka félni a közelben portyázó kuruczok hadaitól, a kik Szomolnokra is átsaptak. A protestáns-gyűlölő Joanelli mikor a kuruczok közeledéséről értesült, legértékesebb árúit sietve Lőcsére és Podolinba vitette, maga pedig családjával Podolinba a piaristákhoz menekült. A bátor Hannacius azonban a kápolna őrizetére Szomolnokon maradt.

1670-ik évi április 18-án reggel csakugyan vagy 500 kurucz rohanta meg Joanelli házat, raktárait, s elég nagy pusztítást vitt véghez bennök. Hannacius a kápolnában, karíngbe öltözve, stólával, kezében kereszttel, az oltár előtt térdelve és buzgón imádkozva várta sorsát. A kuruczok pénzt keresve fenyegetődtek, a pap mindenre elkészülve így imádkozott: „Uram, a te kezébe ajánlom lelkemet“. De a kuruczok Hannaciust nem bántották, zsákmánnyal gazdagon megterakodva déltájban eltávoztak Szomolnokról. Április 22-én és 24-én megint jelentkeztek kurucz csapatok, a kik a kincstári telepeket a fölkelők részére lefoglalták; de Hannaciust és kápolnáját most sem bántották.

Június elején Joanelliék 300 császári lovassal visszatértek Szomolnokra és az evangélikusokat üldözőbe vették azon ürtügy alatt, hogy a kuruczokat ők hívták be a városba. Az így támadt rémületet Hannacius nagy ügyességgel térítő czélra zsákmányolta ki; az üldözötteket áttérés feltétele alatt védelmébe vette s ezzel a római katolikus hitet erősítette.

E közben Hannacius hírül vette, hogy Lubomirszky Sztaniszló herczeg a Lengyelországnak elzálogosított 13 szepesi városban, első sorban pedig Szepesolasziban, most már teljes erővel vissza akarja állítani a róm. kat. vallásgyakorlatot. Hannacius is ide tette át térítői működésének székhelyét.

Szepesolaszi a tekintélyesebb és jobbmódú szepesi városok közé tartozott. Már 1548 óta a reformáció híve volt és minden katholizáló törekvésnek erélyesen ellenállott. Lubomirszky most sem vette vissza, rendelete értelmében, az olasz templomot, hanem kijelölt egy kápolnát a r. katolikusok számára. Hannacius az 1670-ik évi aug. 20-án érkezett új állomására. Roskóványi István nemesi curiájában egy tágas szobát kápolnának rendezett be, felállította a magával hozott oltárt és misézett. Úgy látszik, nem egészen zavartalanul gyakorolhatta a kath. istentiszteletet, mert ismételve fordult hol a nevezett Lubomirszky herceghez, hol Mihály lengyel királyhoz a kath. szabad vallásgyakorlat biztosítása végett, a mi meg is történt Mihály király szigorú rendeletével az 1671-ik évi jún. 24-én.

Hannacius azonban nem elégedett meg azzal, hogy az istentiszteletet csendesen végezte, de a tüntetőleg rendezett processiókkal és az evangéliumi hitet ócsárló predikációival valósággal provokálta az evangélikusokat. 1671 okt. 12-én egy gyermeket akart temetni. Körmenetben indult az iskolai épület felé, hol előbb isteni tiszteletet akart tartani és onnét a temetést végezni. Az iskolát zárva találván, a temető felé vette útját az egész gyülekezet kíséretében. Ott két polgár, Bobzár György és Bolcha Jakab útját állották és nem akarták beereszteni az evang. temetőbe. Hiába hivatkozott Hannacius a királyi rendeletre, melyet kezében tartott, vissza kellett mennie és az iskolához elé helyezte a feszületet, a zászlót, a keresztet, a koporsót és egyéb temetési szereket; letérdelt és várta a dolog fejlődését. Majd valaki elkiáltotta magát „Schlog, schlog!“ üsd, üsd! mire megindult a dobálás és dulakodás. A szigorú vizsgálatot kemény ítélet követte. A nevezett polgárokat halálra ítélték, a bírakat várfogságra, a várost pénzbírságra, Klesch Dániel olasz ev. lelkészt pedig arra ítélték, hogy kövesse meg a piaristákat. De a lengyel országgyűlés, melyhez az ítéletet felebbezték, új vizsgálatot rendelt el, mely az egész ügyet részint az evang. fraternitas tapintatos közbenjárására, részint a podolini piarista főnök előzenységével békésen intézte el; az első szigorú ítéletet hatályon kívül helyezte, s a felizgatott kedélyeket lecsendesítette.

Hannaciusnak ekként Szepesolaszi városában is sikerült a romanismus magvát elhinteni. A többi siker sem maradt el. Bársony György nagyváradai püspök, a kinek fenhatósága alatt állott a szepesi káptalan, erélyesen támogatta a piaristák törekvéseit a Szepesség rekatholizálásában. Nagy segítségére volt ebben a templomok visszafoglalását sürgető fent említett lengyel királyi rendelet, mely Bécsből újabb megerősítést

nyert I. Lipótnak Bécsben 1672 jan. 26-án kelt levelében, melyet azzal a kéréssel küldött a lengyel királyhoz, hogy a r. kath. istentiszteletet a XIII szepesi városban is rendelje el, miként ez a birodalom más részeiben is megtörtént. Erre teljes erővel megindult a fegyveres erővel való rekatholizálás.

Lengyel biztosok, legtöbbször karhatalomtól támogatva, városról-városra jártak, elfoglalták a templomokat a katolikusok számára. A szepesolvaszi templomot és plébániát Liebridovszky József, krakói kanonok, Lubomirszky herczeg rokona kapta meg 1674-ben, de a jövedelmet a piaristák élvezték, kik a teendőket is végezték. Csak a dézsmából befolyt évenként 4000 forint. 1674-ben augusztus 10-én Hannacius fáradásaira Lubomirszky herczeg a podolini piarista klastromnak adományozta a szepesbélai templomot és plébániát is. Neumann Glycerius piarista volt az első administrator a bélai plébánián. A jövedelem itt még nagyobb volt, mint Olaszin. A dézsma 6900 forintra becsültetett.

Kis pihenő után Hannacius tovább folytatta térítő munkáját, főleg azoknak az uraknak segítségével, a kiknek elődeit Pázmány már elébb visszatérítette a római egyházba. Ezekhez tartozott a Szepességen gróf Csáky István, kinek az apja még evangélikusnak született. Mint Klukno-Richno földesura ezen elv szerint „cujus regio ejus religio“ a nevezett két község plébániáit 1672-ben elfoglalta és Hannaciusnak prezentálta. A gróf, mint a szepesi vár ura, a 11 el nem zálogosított szepességi város felett is hatalmaskodott és az ő befolyásának tulajdonítható ezen városok katholizálása, ú. m. Nagy-Szalók, Malompatak, Welbach, Izsákfalu, Káposztafalu, Csötörtökhely, Szepes-Sümegeh, Illésfalva, Pálmafalu, Odorin és Kurimjan.

A mit a Csáky-család művelt a szepesi várhoz tartozott községekkel, ugyanazt tették ugyanazon elvvel az ellenreformáció szolgálatában a Nedecz vár urai a lengyel határon, a Palocsai Horváthok, István és András, kiknek elődje Horváth János szepesi prépost a katolikus hitről lemondott és 1544 december 16-án meg is nősült. Ez a két Horváth, István és András, Hosszútóthi László szepesi prépost előtt 1639-ben esküvel lemondtak evangélikus hitökről s egyszersmind arra kötelezték magukat, hogy evangélikus alattvalóikat is áttérítik. A térítési munkához mindjárt a következő 1640-ik évben hozzáfogtak és azt minden kimélet nélkül keresztül is vitték. Friedmann községben az öreg lelkészt, Stubnitzer Andrást minden vagyonától megfosztották és a lelkészlakból kidobatták. Ugyancsak az ő buzgolkodásuk folytán veszítették el lelkipásztorukat Haligócz, Kaczvin, Krompach, Labs, Lechnitz, Matzan, Duna-

jecz, Ujbéla és Nedecza, a honnan Jasco Pál lelkészrel üzték. Ily módon az egész szepesi magura katholizáltatott, melynek lelkészei a nedecz-dunajeczi fraternitáshoz tartoztak.¹

Hannaciust ezek a külső sikerek csak annál inkább buzditották térítői munkájában. 1680 június hó 16-tól kezdve a toporczy és krigi egyházakat adminisztrálta; az év végén Krompachra került, a hol sokat küzdött a ruthen papokkal, kik igényt tartottak a szomszéd szlovinkai parochiára. A hosszú és kellemetlen harc Hannacius előnyére dőlt el és az 1682. év nyarán a szlovinkai plébániára is beiktatták. Ruzsbachon is ő vette át az administratiót. Mindentüvé be tudott tolakodni. 1683 február hóban Késmárkon Éder Ödön nevű társával Zrinyi Ilonánál, Tökölyi Imre kath. feleségénél tisztelkedett. Mondják, hogy a fejedelemasszony kegyesen fogadta és gazdag ajándékokkal bocsátotta el őket. Mikor másnap a késmárki Tökölyi-várból kiértek, találkoztak a Sávnik várkastélyáról hazatérő Tökölyivel. Nem lett ugyan bántódásuk, de Tökölyi megbüntette szolgálait, a miért őket a várba bebocsátották. Az év végén Hannaciust megtisztelő megbízatás érte, a Lublón tartózkodó lengyel király (Sobietzky) udvarába hívták udvari káplánnak.

Ezzel megszűnt Hannacius szereplése a Szepességen. Sikereivel meg lehetett elégedve. A világi hatalom segélyével minden szepességi községben visszafoglalta a templomokat. 1674 május 1-én fejezte be a templomfoglalásokat, a mikor Bársony püspök levelet intézett Lubomirszkyhoz, a XIII város starostájához, melyben köszönetet mond a starostának sikeres és hathatós közreműködéséért, egyúttal felkéri, hogy kegyúri jogánál fogva a megüresedett plébániákra jó és példás életű lelkészeket nevezzen ki, nehogy a XIII városi katolikusok lelkészek nélkül maradjanak. Végre megígéri, hogy Lublóvár részére szállíttatni szokott terményeket a plebánusok is épp úgy ki fogják szolgáltatni, mint addig az evang. lelkészek.

¹ Azon a területen, hol Csákyék és Horváthék katholizáltak, az ev. lakosok nemcsak hitüket, de német nyelvüket és magasabb kulturájukat is elvesztették. A művelt ev. német városokból lettek kath. tót falvak, melyeken a fejlődöttebb kultúra már nem látszik meg. Különbösen ez a veszélyes folyamat most is tart. Az eltótosodás és a katholizálás a Szepességen még most is folyamatban van. A kivándorolt ev. német helyét a kath. tót foglalja el.

Weber Samu.